

הרב דניאל כ"ץ

מה בית דין דנים בזמן הזה

הצגת הנושא

בית הדין בימינו אינו מוסמך לעסוק בכל נושא ועניין, מבחינה הלכתית. לאחרונה הגיע לבית הדין לממונות של 'ארץ חמדה' מקרה של נזקי 'בור', ונתתי אל לבי להרחיב בנושא סמכות בית הדין לדון בנושאים השונים. במאמר זה אנסה להסביר מדוע ישנן הגבלות, ואסקור את הנושאים שבית הדין רשאי לעסוק בהם.

א. הצורך בדיינים סמוכים

1. דין תורה

ראשית נבחר מה נשתנה מימים קדמונים. לפי דין התורה המקורי, דיינים בבית דין צריכים להיות 'סמוכים'. זהו תנאי בסיסי להיותם דיינים, בכל העניינים שהתורה דורשת לדיון בהם בית דין¹. סמיכה זו נתבטלה עקב צוק העתים, וכיום אין דיינים סמוכים.

2. בזמן הזה

בגמרא² נקבע שיש תקנה 'שלא תינעל דלת בפני לוויין', וכן נאמר שהדיינים בזמן הזה הם כשליחים של הדיינים הסמוכים ('שליחותיהו קעבדינן'). מהגמרא בסנהדרין עולה שההיתר לדון בזמן הזה הוא בהודאות והלוואות. בגמרא (בבא קמא פד ע"ב) נקבעו שני תנאים לדברים שדיינים שאינם סמוכים יכולים לדון בהם: 1. שיהיו דברים מצויים. 2. שיהיו דברים שיש בהם חסרון כיס. בגמרא (גיטין פח ע"ב) נקבע שבית דין יכול גם לכפות גט במקום שיש דין כפייה, וכפיית גט כלולה ב'שליחות'.

1. יש לציין שיש תחומים שמראש אין צורך בהם בדיינים סמוכים, כגון חליצה (שו"ע, אבה"ע סי' קסט סע"א); ולגבי גרות, ראה להלן. כמו כן מהסוגיה בתחילת סנהדרין עולה שלדעה שאין עירוב פרשיות, אין צורך ב'סמוכים' בהודאות והלוואות, ורש"י קושר דעה זו לפסיקה בשאלת 'שנים שדנו' (ועיין תוספות, שחולק). בדעת הרמב"ם יש הרבה דיונים, ולפי חלק מפרשניו עולה שיש מקרים שבהם אין צורך במומחים מלכתחילה, כגון בהודאות והלוואות במקום שאין צורך בכפייה (קצות החושן, סי' ג ס"ק א).

2. סנהדרין ב ע"ב; בבא קמא פד ע"ב; גיטין פח ע"ב.

3. 'שליחותייהו קעבדינ'

מהגמרא (סנהדרין ב ע"ב)³ עולה ששליחות זו היא מתקנת חכמים, שכן היא מבארת שהטעם שתיקנו שידונו דיינים לא סמוכים בענייני הלוואות הוא משום 'שלא תינעל דלת בפני לווי'.

4. גרות בזמן הזה

אמנם הראשונים דנו כיצד ניתן לגייר בזמן הזה, שהרי נדרש בית דין לצורך הגיור, ואם תוקף השליחות הוא רק מדרבנן, נמצא שהגרים אינם יהודים מהתורה אלא רק מדרבנן. הם העלו כמה תשובות לשאלה זו:

(1) אין צורך במומחים בגרות מהתורה, גם דיינים שאינם סמוכים יכולים לגייר, בלא צורך בשליחות.⁴

(2) יש דרשה מיוחדת שניתן לגייר גם בלא דיינים סמוכים, אם אין כאלו בעולם כלל.⁵ הגיור הוא מדין שליחות מדרבנן,⁶ ב'תוספות הרא"ש'⁷ בואר שיש חשש נעילת דלת כמו בהלוואה. הר"ן⁸ כותב שלהכניס אדם תחת כנפי השכינה עדיף, מדיני הממון המצויים שחכמים תיקנו בהם שליחות. אבל יש לחכמים כוח לעקור דבר מן התורה בדבר שיש בו טעם וסמך, והוא דומה לדברי התורה עצמה.⁹

(3) הגיור מדין שליחות שתוקפה מהתורה¹⁰. כך מכריע 'נתיבות המשפט'¹¹.
'נחל יצחק'¹² מכריע שהעיקר להלכה שתוקף השליחות הוא רק מדרבנן.

3. המובן הפשוט של שליחות הוא בדומה לשליחות המוכרת בשאר תחומים, אם כי חריגה היא בכך שהמשלחים כבר אינם קיימים, ולכן נדרשת תקנה. אך לפי שיטת הרמב"ן והר"ן בריש סנהדרין, השליחות מובנה מחילת חכמים על כבודם, ועל ידי כך מותר לחכמים שאינם סמוכים לדון.

4. רמב"ן ורשב"א, יבמות מו ע"ב.

5. ר"י הזקן, מובא בריטב"א, יבמות מו ע"ב; רבי נתנאל, בתוספות קידושין סב ע"ב, ד"ה גר; רמב"ן ורשב"א יבמות שם.

6. תוספות, קידושין שם; גיטין פח ע"ב, ד"ה במילתא בשם ר"י; תוספות רא"ש שם יבמות מו ע"ב ד"ה וש"מ; רשב"א וריטב"א, גיטין פח ע"ב.

7. תוס' הרא"ש שם.

8. ר"ן, גיטין מט ע"ב, ד"ה כי.

9. ר"י בתוספות, יבמות פח ע"א, ד"ה מתוך; פט ע"ב, ד"ה כיון.

10. רמב"ן, יבמות שם, מצייע דרך זו בלשון: 'ואפשר'. בספר אלפי מנשה, חו"מ סי' א ס"ק א, תמה על הנתיבות שלא ציין לרמב"ן שכותב כדבריו, ולדעתו הרמב"ן כיוון בדבריו רק לעניין גרות, ולפי ההבנה של תוספות שיש בה גזירת הכתוב, וביסס דבריו על פירוש הרמב"ן לתורה (דברים טז, יח), שבו הוא קובע ששליחותייהו מדרבנן. לענ"ד דבריו תמוהים, היות ולפי תוספות, אין צורך בשליחות בגרות אלא מהתורה ניתן לגייר גם בלא מומחים, ואם כן דברי הרמב"ן ששליחותייהו מהתורה בוודאי אינם לפי שיטה זו; ומה שהוכיח מפירוש רמב"ן לתורה, אינו אלא כדבריו בחידושו לש"ס, ולפיהם עיקר דעתו היא שזה דין דרבנן, ורק בדרך 'אפשר' הצייע שהוא מהתורה.

11. נתיבות המשפט, סי' א ס"ק א.

12. נחל יצחק, חו"מ סי' א ס"ק א.

**5. דיני קנסות**

כל דבר שמוגדר בהלכה 'קנס' אין דנים בו כיום כלל ואין בו דין שליחות. בכלל 'קנס' אנו מוצאים תשלומי כפל או ארבעה וחמישה על גובה, חצי נזק על נזקי קרן, תשלומים קבועים שבתורה ועוד¹³.

ב. במה אפשר לדון ובמה אין דנים

נפרט את התחומים שבית דין יכול לדון בהם, ולאחר מכן נברר מה האפשרויות העומדות בפני בית הדין בתחומים שאין להם סמכות לדון בהם.

1. הודאות, הלוואות, ירושות, מתנות, כתובה, מקח וממכר, כפיית גט, מזונות הילדים
דינים בעניינים אלו, וכן בכל העניינים הנוגעים לדיני ממונות שבין איש לרעהו ובכל ענייני המסחר המצויים ויש בהם חסרון כיס, בוודאי נכללים בתחומי הדיון של בתי הדין גם בזמן הזה, מכוח השליחות.

2. נזקי בהמה וחיה - קרן, שן ורגל

נזקי בהמה שנחשבים קרן, מוגדרים בתור נזקים שאינם מצויים, ועל כן אין דנים בהם. לעומת זאת נזקי שן ורגל נידונים בבתי הדין כיום. עיקר ההבחנה בין קרן לבין שן ורגל הוא בכך שבנזקי קרן נכללים נזקים שאין בהם הנאה לבהמה ואין דרכה בכך, אלא כוונתה להזיק. על כן, נשיכת כלב בוודאי מוגדרת קרן ואין דנים בה, וכדומה. בשו"ת 'הר צבי'¹⁴ נידון כלב שנכנס ליקב ושתה יין, ומוכרע שם שכלב ששותה יין הוא מנזקי שן ורגל, שאינם שכיחים, ועל כן אין דנים בו. זאת לאור שיטת הרי"מ¹⁵ שלפי הר"ן, שיש איסור לבית דין שאינם סמוכים לדון בנזקים מסוימים, וממילא בשן ורגל שאינם מצויים, ספק אם תיקנו שליחות, וזהו ספק איסור.

3. כופר

בבהמה שהרגה אדם, שיש חיוב כופר על הבעלים, אין דנים¹⁶.

13. יש מקום לומר שבקנס אין לדון בזמן הזה, היות וכל החיוב בקנס נוצר רק על ידי בית דין, וראה בבאר אליהו על ביאור הגר"א, לראי"ה קוק, סי' א ס"ק כא, בעניין עדים זוממים בזמן הזה, שדייק מהגר"א שאין הבדל בין קנסות לשאר דיני ממונות, והסביר את הדברים.

14. שו"ת הר צבי, חו"מ סי' ג, ובסי' ב מרחיב בנימוקים, אמנם צ"ע. למעשה שנראה שדעת האחרונים כדוגמת ישועות ישראל ועוד, היא שאין לחשוש לספק איסור, ולדון בכל אש ובור, וממילא גם בכל שן ורגל.

15. חידושי הרי"מ, חו"מ סי' א ס"ק י.

16. ראה ישועות ישראל א, סי' ד, שיש בזה חיוב לצאת ידי שמים, אמנם יש הרבה פרטים בדיון כופר, ויש לציין גם לשיטת הרמב"ם, שבמקום שאין חיוב קנס - יש חיוב ממון, כגון בשור שהרג עבד, שגם אם אין מחייבים בשלושים של עבד, יש לחייב דמים, ויש לדון לפי זה באפשרות לחייב בתשלום דמים. ומנחת חינוך, מצוה נא, האריך בבירור שיטת הרמב"ם ושיטת הראב"ד, שחולק עליו.

4. אדם המזיק

נזקים שאדם גורם לזולת נגבים בזמן הזה, בכך כלולים כל הנזקים המוגדרים נזקי אדם המזיק, נידונים הן נזקים ישירים, הן נזקים על ידי הדלקת אש ישירה, שחיובה משום 'חיציו', והן נזקים על ידי העמדת בהמה על שדה חברו, שלפי דעת חלק מהראשונים היא מוגדרת נזק שלאדם המזיק¹⁷, וכך היא הכרעת הרמ"א¹⁸, ועל כן יש חיוב עליה גם ברשות הרבים.

5. חבלה

אדם שחובל בחברו חייב לשלם מן הדין חמישה תשלומים: נזק, צער, ריפוי, שְׁבֵט ובושת. לכל הדעות, בימינו אין דנים בנזק, צער ובושת. צער ובושת - אין בהם חסרון כיס. נזק - אין דנים בו, אם משום שהוא תשלומי קנס¹⁹ ואם משום שאינו מצוי²⁰. לגבי שְׁבֵט וריפוי נחלקו הפוסקים, לדעת הרמב"ם²¹ - דנים, וכך פוסק השלחן ערוך²², ולדעת הרא"ש²³ - אין דנים. הרמ"א²⁴ מכריע שכופין לפייס.

6. בושת בתור בסיס לפיצוי על ביטול נישואים

בנושא חזרה בו משידוכים עולה שאלת הבושת, שאין גובים בזמן הזה. בבתי הדין נידונה פסיקת הבושת בזמן הזה גם בנוגע לחזרה משידוכים²⁵. וראה בפסק בית הדין הגדול²⁶, שחיזקו את החובה לשלם דמי בושת, משום שיש לקנוס את המבייש.

7. פגם

ברור הוא שאדם שאונס ראוי לענישה חמורה מצד המדינה. כאן נעסוק ביישומם של העונשים שהתורה הטילה עליו, בלי קשר לעונשים שיקבל מהמדינה. תשלומים שהתורה חייבה את האונס לשלם לנאנסת, המכונים 'פגם', וכן הצער והבושת, גם הם אינם נידונים היום, כמו שאר החבלות. כך גם תשלומי מוציא שם רע. אמנם למעשה, מדגיש רב צמח גאון²⁷:

17. ראה בדברי שו"ת הר צבי, חו"מ סי' ב, שכותב שהחיוב ב'מעמיד בהמת חברו' לשיטת הרשב"א הוא משום אש, והוא מוצא בזה נפקותא לפי חידושי הרי"מ, סי' א ס"ק י, שגם 'אישו משום חיציו' אין דנים בזמן הזה היות ואין זה שכוח. אמנם יש לדייק בדברי הרי"מ שאין כוונתו אלא לאש שפרצה מאליה ולא שמרה.

18. רמ"א, חו"מ סי' שצד סעי' ג.

19. רמב"ם, הל' סנהדרין פ"ה ה"ח; שם, הל' חובל ומזיק פ"ה ה"ו.

20. ערוך השלחן, חו"מ סי' א ס"ק ג.

21. רמב"ם, הל' סנהדרין פ"ה ה"י.

22. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' ב.

23. רא"ש, ב"ק פ"ח סי' ב.

24. רמ"א, חו"מ סי' א סעי' ב.

25. ראה בית שמואל, אבה"ע סי' נ ס"ק טז, ובית מאיר שם.

26. פד"ר, ח"ה עמ' 322.

27. מובא ברא"ש, בבא קמא פ"ח סי' ג, ובטור, אבה"ע סי' קעז.



כדי שלא יהא חוטא נשכר ושלא יהו ישראל פרוצים בנזקין נהגו חכמים האחרונים לנדותו עד שיפייסו בממון או עד שירבה עליו רעים ויפייסו בדברים. וכך כותב גם הרי"ף בתשובה²⁸: 'יש על הזקנים ועל בית דין לקנוס ולעשות סייג כפי מה שהן רואין'. וכן כותב ה'שלחן ערוך'²⁹. כמוכן שהיום בדין הפלילי האזרחי מקבל האנס את העונש הראוי לו.

8. כפייה על נישואין

חיוב האונס, המפתה והמוציא שם רע לישא את האישה אם רצונה בכך (האונס - כופין אותו, אך את המפתה אין כופין) אינו נוהג בזמן הזה. אמנם כותב הטור³⁰ על פי הגאונים והרי"ף שמנדין על כך, לעומת זאת מדברי 'ים של שלמה'³¹ נראה שנוהג בזמן הזה: לעניין שלא לבייש בת ישראל ראוי לכל דייני ישראל לכופף אותו בשוטים. ואפילו ע"י גוים ליסרו, כדי שישא אותה, שלא תהיה ח"ו עלובה כל ימיה, וק"ו לנדותו. בפרט מאחר שאנוסה היא, ויהא שותה בעציצו, ואפשר אף בימי התלמוד היו דנין בזה בבבל. מאחר שאינה גביית ממון, רק עשה דולו תהיה לאשה. וכופין אותו, כשאר מצות עשה ולא תעשה שבתורה.

הזכרנו שיטה זו על אף שבימינו כפייה על כך אינה מעשית כלל, משום שיש לכך השלכות אחרות, כדלהלן.

סוגיה העולה מדין זה היא בעניין איש שנקשר עם אישה מרצונה, והיא תובעת אותו לישא אותה. נחלקו בעלי ה'תוספות' ב'נטען על הפנויה', כלומר אדם שיצא קול עליו שקיים איתה יחסי אישות, האם יש חובה עליו לשאתה³². הכרעת הרא"ש³³ היא שאין עליו חובה, שכן הדבר יחזק את הקול. המחלוקת הובאה גם ב'שלחן ערוך'³⁴, בלשון 'יש אומרים שלא לכנוס ויש אומרים שמצווה'. ולפי כללי ה'שלחן ערוך', במקרה זה הלכה כדעה ראשונה, שאין עליו חובה לשאתה. וכך מכריע הרמ"א במקום, אך הוא מוסיף ומדגיש שאם בוודאי התקיימו יחסים ביניהם, יש מצווה לכנוסה. שו"ת מהרי"ק³⁵ פוסק שמצווה לחזר אחר הדבר ולהשתדל לקיימו. שו"ת ראנ"ח³⁶ יישם את פסק המהרי"ק, וכן ראה בשו"ת התשב"ץ³⁷, שדן במקרה כזה של אישה שהרתה לאדם, והכריע שמצווה לכנוס, אך בתנאי שהדבר יהיה ברצון הצדדים ובלא כפייה. בעקבות כך התקיימו דיונים

28. שו"ת הרי"ף, סי' לו.

29. שו"ע, אבה"ע סי' קעז סעי' ב.

30. טור, אה"ע סי' קעז, וכן כתב בשו"ת הרשב"ש, סי' יד; ראה גם שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' סג; וכן עיין באפיקי ים, ח"ב סי' מב חקירה ב.

31. ים של שלמה, ב"ק פ"ח סי' ו.

32. תוספות, תוספות רא"ש ותוספות ישנים, יבמות כד ע"ב, ד"ה משום.

33. רא"ש, יבמות פ"ב סי' ו.

34. שו"ע, אה"ע סי' קעז סעי' ה.

35. מהרי"ק, סי' קכט.

36. שו"ת ראנ"ח, סי' יז.

37. תשב"ץ, ח"ב סי' רעג.

גם בבתי הדין הרבניים בנשים שתבעו גברים לישא אותן. ראה פסקו של הגרי"א הרצוג³⁸ שיש לחייב מבחינה מוסרית מי שהתחייב לישא אישה ופיתה אותה לחיות איתו. הוא אמנם אינו מוצא דרך לחייב אותו בתשלום ממש, כי אם לחייבו על ידי מניעת רישומו לנישואין עד שישלם. וכן ראה פסיקתו של בית דין ברחובות³⁹, שמצווה על הגבר לישא את האישה במקרה דומה שהתקיימו יחסים ביניהם (ואף הרתה לו), אף על פי שהוא אינו רוצה בכך.

9. בור

ה'מרדכי' ועוד ראשונים רבים כותבים⁴⁰ שדנים נזקי בור בזמן הזה. לעומתם, מהרי"ח הסתפק בזה⁴¹. המהרש"ל⁴² הכריע שאין דנים נזקי בור, היות והנזק אינו שכיח, ובהסתמך על שיטת המהרי"ח, שהסתפק. זו גם הכרעת הרי"מ, שגם הסתמך על הראב"ן (ראה להלן בעניין אש), והוסיף שלבית הדין זהו ספק איסור האם לדון בדבר שאסור לדון בו והנתבע יכול לטעון 'קים לי', וזהו גם ספק גזל. על כן הכריע שלא לדון. פוסקים אחרונים רבים חלוקים על המהרש"ל, וסוברים שדנים גם נזקי בור בזמן הזה. שו"ת 'שבות יעקב'⁴³ מאריך להוכיח שנזקי אש ובור מצויים בזמן הזה, ומסכם:

לכן נראה לי פשוט דדנין דינים אלו דאש ובור בזמן הזה ואין ספיקו של מהרי"ח מוציא מידי ודאי דדנים אלו הדינים בזמן הזה.

ה'שבות יעקב' גם מציין לדברי ה'חוות יאיר'⁴⁴ שדן בנזקי אש. יש להעיר שדבריו אינם מסייעים לעניין דגן, שכן אדרבא, בשו"ת 'חוות יאיר' נכתב להלכה במקום אחר⁴⁵ שאין דנים נזקי בור בזמן הזה, אלא רק מפשרים או מקזזים, משום דיני תפיסה במקרה שיש תביעות הדדיות. ומה שכתב בסימן קסט הוא משום נזקי אדם ולא משום אש, שהרי יש אש שהיא משום 'חיצוי' (ראה להלן); וכך עולה מדבריו שם, שמסתמך על הכלל 'אדם מועד לעולם' ומחייב גם בשוגג⁴⁶. 'קצות החשן'⁴⁷ מכריע שדנים דיני בור בזמן הזה. וכן נכתב בספר 'ישועות ישראל'⁴⁸. כן היא גם הכרעת האחרונים⁴⁹. **לסיכום, להלכה ולמעשה, לדעת רוב הפוסקים דנים דיני בור בזמן הזה**⁵⁰.

38. פסקים וכתבים, אבה"ע סי' רלז; תחומין ד, עמ' 428.

39. פד"ר, ח"ט עמ' 307.

40. מרדכי, בבא קמא סי' פ בשם ראבי"ה; אור זרוע, ב"ק סי' שכה, בשם ר"ח, מובא בהגהות אשר"י, בבא קמא פרק ח סי' ב; רי"ד, בספר המכריע סי' עו, בשם רבינו חננאל (ולא בשם רב צמח גאון כפי שכתב בישועות ישראל סי' א ס"ק ב); רמ"ה, בשיטה מקובצת ב"ק פד ע"ב; ריא"ז, מובא בשלטי גיבורים, ב"ק ל ע"א בדפי הרי"ף.

41. הגהות אשר"י שם.

42. יש"ש, ב"ק פ"ח סי' ה, מובא בש"ך, סי' א ס"ק ב.

43. שבות יעקב, ח"א סי' קלו.

44. חוות יאיר, סי' קסט.

45. שם, סי' קצח.

46. כעין זה העיר רבי עקיבא איגר, בהגהותיו כאן גם על ראיית השבות יעקב מהגמרא.

47. קצות החושן, סי' א ס"ק ב, עפ"י דברי תוספות, ב"ק יד ע"ב, ד"ה פרט.

48. ישועות ישראל, סי' א ס"ק ב, עפ"י תוספות, שבת ב ע"א, ד"ה יציאות.

**10. אש**

יש להבחין בין אש שהיא בגדר אדם המזיק, המכונה בהלכה 'אשו משום חיציו', ובין אש שאינה משום חיציו, ואז חיובה משום 'אש'. לגבי אדם המזיק כבר הבאנו את הפסיקה הברורה שנוקיו נידונים בזמן הזה⁵¹. אמנם הראב"ן כותב⁵²: 'ההבער כיון דאשו משום חיציו הוא הו"ל נזקי אדם ואין דנין בבבל'. והוא לשיטתו שכתב לפני כן: 'מבעה למ"ד מבעה זה אדם האמר רבא נזקי אדם אין דנין בבבל'. ואילו אנו פוסקים להלכה שלא כדבריו בזה. כמו כן לפי דברי ראב"ן (בסוגיית 'אשו משום חיציו') שדווקא באשו משום ממונו, יש אפשרות לגבות גם בזמן הזה. אמנם יש מהפוסקים שטען שהיות ואדם שומר על אש, היא אינה דבר שכיח ואין דנים בה, אפילו לא באש שהיא משום חיציו⁵³. אך נראה מסתימת הפוסקים שלא כדבריו, ובפרט שהסתמך על הראב"ן, ונראה שראב"ן הולך אליבא דשיטה דחוויה מההלכה. לגבי אש שאינה משום חיציו אלא משום 'אש', משמע מדברי הפוסקים שדנו בעניין בור שגם אש בכללו, ומסקנת הברור בנוגע לבור תקפה גם כאן.

11. גזלות וחבלות

הגמרא קובעת שגזלות וחבלות הן דברים שאינם מצויים, ואין דנים אותם בבבל. כנגד קביעה זו מקשים בעלי התוספות⁵⁴ מכמה מקרים של גזל שנידונו בגמרא. הראשונים העלו כמה חילוקים בין הסוגיות:

(1) אין דנים גזלות וחבלות, אלא אם כן התובע דוחק את בעלי הדין לדון על ידי הזמנה לדין בארץ ישראל או תפיסה ('תוספות', תירוץ א).

(2) גזלות על ידי חבלות אין דנים, כיוון שאינן מצויות, אך כל אחת מהן בנפרד - דנים ('תוספות', תירוץ ב).

(3) במקום שבו יש דיינים סמוכים, כגון ארץ ישראל בזמן הסמיכה, אסור לדון גזלות וחבלות. במקום שבו אין דיינים סמוכים מותר לדון הכול, היות והם מצויים ויש בהם חסרון כיס⁵⁵.

(4) היו שלבים שונים בתקנה: בתחילה תיקנו רק הודאות והלוואות, ולאחר מכן הרחיבו את התקנה לכל דבר מצוי שיש בו חסרון כיס⁵⁶.

49. שער משפט, סי' א סעי' ב, עפ"י דיוק מהטור סי' תי, ומספר החינוך, מצוות נג ונו; שו"ת הרי בשמים, סי' רמה; הרב צ"פ פראנק שו"ת הר צבי, חו"מ סי' קמב; פת"ש, חו"מ סי' א ס"ק ב; שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ סי' א; ערוך השלחן, חו"מ סי' א סעי' ג; וכן נראה ממסקנת ביאור הגר"א, חו"מ סי' א ס"ק יד, שמונה ט"ו אבות נזיקין שדנים בזמן הזה וביניהם אש ובור.

50. כך נהגנו הלכה למעשה בבי"ד 'ארץ חמדה' בהרכב הרב יוסף כרמל (אב"ד) והרב סיני לוי. הסעיף הזה נכתב בתור חלק מנימוקי פסק הדין. למעשה, במקרה הנידון המסקנה הסופית הייתה לפטור מסיבות שונות, אבל זאת לאחר שנפסק שיש לדון בנושא.

51. ראה ישועות ישראל, סי' א ס"ק ב.

52. ראב"ן, תחילת בבא קמא.

53. ראה חידושי הרי"מ, חו"מ סי' א ס"ק י.

54. סנהדרין ג ע"א, ד"ה שלא.

55. חידושי הרמב"ן, סנהדרין כג ע"א; חידושי הר"ן, סנהדרין ב ע"ב.

- 5) מתחילה תיקנו על כל דבר שכיח שיש בו חסרון כיס, אלא שגזלות הפכו להיות שכיחות והחלו לדון בהן⁵⁷.
- 6) בדבר שצריך שומא שאין יודעים לשום היום - אין דנים. בדבר שאין צריך שומא - דנים. או לחילופין, דבר שצריך שומא הוא סוג נזיקין שאינו שכיח⁵⁸, ועל כן אין דנים.
- 7) אם קיבלו על עצמם את הדיינים, יכולים לדון גם בגזלות וחבלות⁵⁹.
- 8) החלק של הקנס שיש בגזלות וחבלות - אין דנים⁶⁰.
- 9) גזלות מצויות, כגון כופר בפיקדון - נידונות. וגזלות לא מצויות, כגון הגזל ביד בכוח - אינן נידונות⁶¹.
- להלכה ולמעשה**, נחלקים ה'שלחן ערוך' והרמ"א. ה'שלחן ערוך'⁶² כותב 'וכן מי שגנב או גזל, מגבין ממנו הקרן בלבד'. מדבריו עולה שניתן לדון כל גזלות וחבלות, חוץ מחלק הקנס שבהן, והסמ"ע⁶³ הבין שהוא פוסק את שיטת התוספות (תירוץ 2) וכן דעת הגר"א⁶⁴. כבר ציינו (תירוץ 8) שלדעת הש"ך⁶⁵, ה'שלחן ערוך' פוסק כרמב"ם, וכן דעת 'קצות החושן'⁶⁶. ולפי הרמ"א יש להגביל את הדיון לדברים מצויים ולא לגזלות וחבלות שאינן מצויות, וכדעת הרא"ה (תירוץ 9). אמנם אחרונים רבים⁶⁷ הכריעו כשיטת הר"ן (תירוץ 3).

12. זכויות יוצרים

יש לדון בשאלות של זכויות יוצרים, האם בית דין יכול לדון בהם בזמננו. הפוסקים נחלקו מה יסוד הדין המחייב בהם, והעלו כמה אפשרויות: 1. גזל - הרי שיש לדון, משום

56. יד רמ"ה, סנהדרין ג ע"א.
57. יד רמ"ה, שם. כך גם עולה מדברי הרא"ש, סנהדרין פ"א ס' א; ראה בביאור הגר"א, ס' א ס"ק יט, שהשיג.
58. ספר הישר לרבנו תם, ס' תקמט ותרנז.
59. ספר ההשלמה, סנהדרין פרק א ס' א, מובא במאירי, ב"ק פד ע"ב.
60. רמב"ם, הל' סנהדרין פ"ה הי"ג, וכך פירשו את דבריו המאירי שם; הש"ך, ס' א ס"ק ט; וקצות החושן, ס' א ס"ק ג. ראה בכסף משנה, לרמב"ם שם, שהקשה מה שייך קנס בגזלות שאין בהן כפל. רדב"ז, לרמב"ם שם, יישב שבמקרה של שבועה יש חומש (עיי' ישועות ישראל, חו"מ ס' א; עין משפט ס"ק ג). המאירי, שם, תירץ שליסטים מזוין נקרא גזלן וחייב בכפל.
61. נימוקי יוסף, ב"ק ל ע"ב בדפי הרי"ף, בשם הרא"ה ובדומה לתוספות, המובא לעיל 2 אך ראה בנושאי הכלים לרמ"א שחילקו ביניהם.
62. שו"ע, חו"מ ס' א סעי' ג.
63. סמ"ע, ס' א ס"ק יד.
64. ביאור הגר"א, ס' א ס"ק יח.
65. ש"ך, ס' א ס"ק ט.
66. קצות החושן, ס' א ס"ק ג.
67. תומים, ס' א ס"ק ב; קצות החושן, ס' א ס"ק ג; נתיבות המשפט, ס' א ס"ק ב.



גזל המצוי. 2. הנאה או שיוך בקניין - אפשר לדון, כמו כל דיני הודאות והלוואות. 3. קנס - יש כוח לבית דין לקנוס בזמן הזה⁶⁸.

ג. קנסות דרבנן

הרמב"ם⁶⁹ ובעקבותיו הטור וה'שלחן ערוך'⁷⁰ כותבים שאין לדון היום קנסות של חכמים, כגון הנאמר לגבי קנסות שקנסו חכמים ב'תוקע לחברו וסוטר לחברו', כמו שאין דנים קנסות של תורה.

1. קנסות לחיזוק תקנות

יש מקרים שבהם נחלקו הדעות בקנסות דרבנן. בגמרא⁷¹ מובא קנס המוטל על מוכר עבדו ובהמתו לגוי. הרי"ף⁷² מביא בשם גאון, שאין גובין קנס זה בבבל, וכן פוסק הרמב"ם⁷³.

אלא שהרא"ש⁷⁴ מעיר על הרי"ף:

ותמהתי על דברי הגאון דמה ענין זה לקנסות דאין גובין בבבל? דהיינו קנסות שחייבה תורה ואין גובין אותם בבבל משום דבעינן מומחין, ואין סמיכה בבבל, אבל אם חכמים תקנו קנסות לעשות סייג לתורה למה לא יגבו אותם בבבל? גם ב'מרדכי'⁷⁵, מוסיף רבנו ברוך ותמה על שיטה זו: 'אבל דברים שבאו חכמים לקנוס מעצמן כגון על ידי תקנתן קונסין בכל מקום...'. מדבריהם עולה חילוק בין קנסות מהתורה לקנסות דרבנן. וכך מכריע הרמ"א⁷⁶. ואף שלא השיג על 'השלחן ערוך' בעניין המוכר עבדו לגוי, שאין קונסים אותו⁷⁷, ביארו האחרונים⁷⁸ שכוונתו להכריע שקנסות שחכמים קונסים מדעתם לחזק את תקנתם, יש להם כוח לקנוס גם כיום⁷⁹.

2. כפייה במצוות

מדברי ה'יראים'⁸⁰ עולה חידוש מעניין, המשייך את כל דין כפייה במצוות לקנסות דרבנן:

68. ראה פסק דין בעניין זכויות יוצרים שעלה בבית הדין ארץ חמדה, בהרכב שבו השתתפתי עם הרב דניאל מן (אב"ד) והרב סיני לוי. הפסק נכתב על ידי הדיין הרב סיני לוי, ונדפס בתחומין לב עמ' 233 ואילך.

69. רמב"ם, הל' סנהדרין פ"ה ה"ט.

70. שו"ע, חו"מ סי' א, ס"ק א.

71. גיטין מד ע"א.

72. גיטין כג ע"א בדפי הרי"ף.

73. רמב"ם, הל' עבדים פ"ח ה"א.

74. רא"ש, גיטין פ"ד סי' מא, הובאו דבריו בטור, יו"ד סי' רסז.

75. מרדכי, גיטין סי' שפד.

76. רמ"א, חו"מ סי' א סעי' ה.

77. שו"ע, יו"ד סי' רסז סעי' פ.

78. נתיבות המשפט, סי' א ס"ק ו.

79. ראה ביאור הגר"א, סי' ס"ק כה; ובאר אליהו, עליו באריכות; וכן בנתיבות המשפט, סי' א ס"ק ו.

80. ספר יראים, סי' קסד, מובא במרדכי, בבא קמא סי' שפד.

במצות עשה כגון שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו. ונראה לי. שאין הדברים הללו אלא בב"ד של ארץ ישראל אבל בב"ד של חוץ לארץ אינן רשאין לכופו במכין אותו דהא דתניא מכין אותו קנסא הוא וכל קנס דממון אין דנין בחו"ל...⁸¹

3. מבייש תלמיד חכם

יש קנס דרבנן אחד שיסודו בירושלמי⁸², ועליו כותב הרמב"ם⁸³ שהוא קיים גם בזמן הזה: כבר נפסק הדין שכל המבייש תלמיד חכמים אפילו בדברים קונסין אותו וגובין ממנו משקל חמשה ושלושים דינר מן הזהב שהוא משקל תשעה סלעים פחות רביע, וקבלה היא בידינו שגובין קנס זה בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ. מעשים היו אצלנו תמיד בכך בספרד, ויש תלמידי חכמים שהיו מוחלין על זה וכך נאה להם, ויש שתובע ועושין פשרה ביניהן, אבל הדיינים היו אומרים למבייש חייב אתה ליתן לו ליטרא זהב.

בניגוד לדבריו, יש מאחרוני הראשונים⁸⁴ שכתבו בקבלה מהמהרי"ל שאין כיום תלמיד חכם שעליו נאמר דין זה⁸⁵. כך הכריע הרמ"א⁸⁶ בעקבותיהם:

אבל אין דין ת"ח בזמן הזה לענין שיתן לו המבייש ליטרא דדהבא. ומ"מ יקנסו הב"ד המבייש לפי המבייש והמתבייש (ריב"ש). ובלבד שלא יתחיל החכם במריבה לבזות בני אדם שלא כדין ויגרום בזה שיבזוהו ויתרסו נגדו (ג"ז שם). ומ"מ אף אם התחיל החכם קצת, אין רשות לכל אדם להחציף נגדו לענות לו בעזות. (הגהות מרדכי דקדושין). והכל לפי ראות הדיינים.

מהרי"ט צהלון⁸⁷ ציין שגם ה'שלחן ערוך' השמיט דין 'ליטרא זהב', ומשמע שלהלכה סבור כרמ"א, וכן הכריע גם הוא למעשה⁸⁸. כך גם פוסקים הסמ"ע⁸⁹, שו"ת 'שבות יעקב'⁹⁰ 'ברכי יוסף'⁹¹. ראה גם דברי המהרש"ל המאלפים, שכדאי להביאם למרות אריכותם⁹²:

מאחר שלא נמצא עכשיו תלמיד חכמים ממש, כאשר כתב האגודה בפ"ק דחולין. וגם לדברי הרא"ש צריך לקבוע עתים לתורה, ושלא לבטל כלל. וג"כ צריך דלא סני

81. ראה שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' לא, שיש שכתבו שזו הוספת המגיה בדברי היראים, על כך יש להשיב שהדברים מצוטטים בשמו כבר אצל הראשונים, כגון המרדכי, ואור זרוע, ע"ז סי' קח (שגם השיג על היראים מכיוון אחר).

82. ירושלמי, בבא קמא פ"ח ה"ו.

83. רמב"ם, הל' חובל ומזיק פ"ג ה"ה-ו.

84. שו"ת מהר"י וויל, סי' קסג, מובא בשו"ת מהרי"ק, סי' קסג.

85. וכן משמע קצת מהכרעת תרומת הדשן, ח"א סוף סי' שמא.

86. רמ"א, יו"ד סי' רמג סעי' ז.

87. שו"ת מהרי"ט צהלון, החדשות סי' עה.

88. והוסיף המהדיר ודייק בהערה יג, שכך היא דעת פוסקים נוספים ששתקו מכך.

89. סמ"ע, חו"מ סי' א ס"ק כג.

90. שבות יעקב, ח"א סי' קמד.

91. ברכי יוסף, חו"מ סי' טו.

92. ים של שלמה, ב"ק פ"ח סי' נח.



שומעניה, בלא שום מילתא בישא. הנמצא כזה עכשיו? ואפילו אם נמצא אחד מיני אלף. רבה פרוץ על העומד, שכולם רוצים להלוך בדרך זו. כי בעו"ה הנסמכים מרובים, והיודעים מועטים, וזנוחי דעת נתרבו. שאין אחד מכיר מקומו. ומיד כשהוא נסמך מתחיל להשתרר, ולקבץ בחורים בהון עתק. כדרך השרים, ששוכרים עבדים לרוץ לפניהם. והנה אותם נקראו שועלים קטנים, שמחבלים כרם ה' צבאות, כאשר כתב הרמב"ם⁹³. וכן יש זקנים בעו"ה, שאפילו סוגיא דשמעתא אינם מבינים לתכליתה. ואינם יורדים לעומקה של הלכה כלל, רק זקנים בשנים. ובלא קניית חכמה ג"כ הם המשתררים על הציבור ועל הלומדים. ומחרימים, ומתירים, ומסמיכים לתלמידים שלא למדו לפניהם. רק מקבלים תשלומים וגמולים, ולהנאתן דורשים כל הימים, אוי לנו לאותה בושה. שאנשי אמונה יודעי דעת נאבדו. ואפילו אם נמצא לפעמים חריף גדול ולמדן. מ"מ מעשיו מקולקלים, ואינו דורש לשמה, ולקיים המצוה. רק להאריך הפלפול, ולגדל השם. ובדרך זה הולכים עכשיו כל התלמידים. ואדרבה, מלעיגים עכשיו על איזה צורבא מדרבנן שמדקדק ונזהר במצות השם, ועוסק בתורה ובמ"ט. ונזהר במצות הקלים, ומתפלל בלא היסח הדעת, בכון גדול. כצחוק הוא בעיני התלמידים. ואותו ת"ח מיני אלף אלפים, אשר ראוי לאותו מלבוש, לקנוס המביישו בליטרא דדהבא. אם יפסוק לו הדיין, ינקטו אותו הנסמכים בלבם לומר גם בנו דבר ה'. וירצו ג"כ לחייב המביישים אותם כה"ג. וזהו חילול השם נגד ההמון. ואני הגבר ראיתי כמה פעמים, איך שנתמלא העיר הומיה בעון זה. ולעג הרבה היה מן ההמון, שאומרים, בעבור זה לומדים הרבה, כדי תשלומים וגמולים, שיקבלו ליטרא דדהבא. והם הנקראים אבות נזיקין, ותחילת גירוי המדון הוא בלשון זה. וכי אתם רוצה שאבייש אותך, ואתן לך ליטרא דדהבא. ויש שאינם ראויים לליטרא של נחושת...

אחר כל הדברים החריפים, שלפיהם אין 'תלמיד חכם' בדורו, מסכם המהרש"ל למעשה: ומכל מקום ראוי להחמיר עליו במחילות, לפי הת"ח, וראות עיני הדיין. ומן הראוי, אפילו כשיבייש אדם את הת"ח במידי דאית ביה חיוב ממון אפילו לכל אדם, כגון אותם השנוים בהאי פירקא. מ"מ ראוי ונכון ליראי ה' להרחיק עצמו בסייג וגדר, שלא יאמרו משום כבוד תורה הוא נוטל, וקרדום הוא לו לאכול ממנו. ומה שיגיע יתן לעניים, ולא יקח לידו כלל. אבל כשביישו בדברים, או רקק בבגדו, שאין בה דין בושת להדיוט כלל, לא יפסוק הדיין על המבייש שום ממון בזמן הזה. אמנם רבים נחלקו על קביעה זו שאין דין המבייש תלמיד חכם בזמן הזה. יש לציין שאפילו המהרי"ק עצמו, שעליו הסתמכו הפוסקים, לא כתב תשובה משלו אלא מצטט מתשובת מהר"י וויל מילה במילה. לעומת זאת בתשובות חדשות שנדפסו ממנו לאחרונה⁹⁴, נדפסה תשובה שלו שבה הוא מאריך לסתור את סברת המהר"י וויל ואת ראיותיו, והוא פוסק למעשה שיש דין המבייש תלמיד חכם בזמן הזה. כפי הנראה,

93. רמב"ם, הל' ת"ת פ"ה ה"ד.

94. שו"ת מהרי"ק, החדשות סי' יד.

התשובה בחלק הראשון הייתה הכנה לצורך סתירת הדברים, כפי שהובאו בחלק החדש. גם מהרי"ט בתשובותיו⁹⁵ מביא את דברי הראשונים, כגון הרא"ש⁹⁶, שכותב שלקיום הדין אין צורך בתלמיד חכם מופלג שבדור, אלא בכל מי שעוסק בתורה כל הזמן ואינו מפסיק אלא לדברים הכרחיים לפרנסתו. וכן הוא מדייק מדברי הרמב"ם ומהרשב"א בתשובה⁹⁷. המהרי"ט מציין לשיטת הריב"ש⁹⁸ שצריך תלמיד חכם מופלג בדורו, ולאחר מכן מציין גם לשיטת המהרי"ו ויל, שאין תלמיד חכם כזה בדורנו, ומסיים שהעיקר כדעת רוב הפוסקים. הש"ך⁹⁹ הביא דברי המהרי"ט, ומשמע שהסכים לכך. וכן הכרעות 'משפטי שמואל'¹⁰⁰.

למעשה, פוסקים אחרונים כגון 'מנחת יצחק'¹⁰¹ ועוד נרתעים מפסיקה של קנס זה, וחוששים לאחרונים שפסקו כרמ"א. אמנם יש לציין לדברי ה'תומים'¹⁰², הכותב שגם החולקים ראוי להם לקנוס בדרכים אחרות:

ראוי לדיין להתאמץ מאוד בזה, להעניש בעונש עצום להמבייש ת"ח. ואדרבה אשר בעוונותינו הרבים בלאו הכי נדלדלה חכמת התורה, אם לא יכניסו הבי"ד עצמם לקנוס למבייש תלמיד חכם, תהיה ח"ו תורה נבזה למאוד, ויקוצו הלומדים להגות בה ח"ו.

4. החוטף מצווה

מי שחוטף מצווה מחברו, כגון מל את בן חברו, ובכך מנע ממנו את מצוות המילה, חייב לשלם תשלום קצוב או לפי ראות עיני הדיינים¹⁰³. הרי"ף¹⁰⁴ מביא דעה שזהו קנס, אך דוחה אותה וכותב שזהו תשלום מן הדין. כך היא גם מסקנת ה'תוספות'¹⁰⁵, שכותב בשם רבנו תם שאין דנים נזק זה בבבל, היות ואין בו חסרון כיס; ומשמע שזהו חיוב מן הדין. כך פוסק ה'שלחן ערוך' בפשטות. ראה גם 'חתם סופר'¹⁰⁶ שהכריע כך להלכה, במקרה שבא לפניו. אמנם יש לציין לדברי ה'מאירי', שכותב¹⁰⁷ שלשיטה שזהו דין ולא קנס, גובין אותו גם בחוץ לארץ ובימינו, אך לא הובאו דבריו להלכה.

-
95. שו"ת מהרי"ט, ח"ב סי' מז.
 96. שו"ת הרא"ש, כלל טו סי' י, מובא בטור חו"מ סי' תכ.
 97. שו"ת הרשב"א, ח"ב סי' רצא.
 98. שו"ת הריב"ש, סי' כז וסי' פ.
 99. ש"ך, חו"מ סי' א ס"ק יט.
 100. שו"ת משפטי שמואל, ח"י סי' קיט.
 101. שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' קיב.
 102. אורים ותומים, אורים סי' א ס"ק יז, מובא בנתיבות המשפט, סי' א ס"ק יז.
 103. פרטי הדין בשלחן ערוך, חו"מ סי' שפב.
 104. רי"ף, בבא קמא לב ע"ב בדפי הרי"ף.
 105. תוס', ב"ק צא ע"ב, ד"ה וחייבו; שם, חולין פז ע"א, ד"ה וחייבו.
 106. שו"ת חתם סופר, חו"מ סי' קעו, מובא בפתחי תשובה, חו"מ סי' שפב ס"ק ג.
 107. מאירי, ב"ק צא ע"ב, מובא גם בשיטמ"ק, חולין פז ע"א.



ד. מה אפשר לעשות בנוגע לדברים שאין דנים בהם?

עולה השאלה בנוגע לכל הדברים שבהם אין לבית הדין סמכות לגבות, האם יש דרך להביא לכך שהחייבים ישלמו את הסכומים שהם חייבים בהם בכל זאת?

1. נידוי

הרי"ף¹⁰⁸ מוסר:

מנהג שתי ישיבות שאע"פ שאין גובין קנס בבבל מנדין אותו עד דמפייס ליה לבעל דיניה וכד יהיב ליה שיעור מאי דחזי למיתב ליה שרו ליה לאלתר בין איפייס מארי דיניה בין לא איפייס.
וכן הובא מנהג זה ברמב"ם¹⁰⁹ וב'שלחן ערוך'¹¹⁰. בימינו אין נוהגים נידוי.

2. ז' טובי העיר

תוספת חשובה מצויה ב'מרדכי'¹¹¹ לגבי אפשרות פיתרון לדיני קנסות:
ודיני קנסות שפירש שאין דנין בזמן הזה שמעתי בשם הר"י מאייר"א שיש לדונם ע"פ שבעה טובי העיר וכן הוא מקובל מרבותיו.
וכך הכריע הסמ"ע¹¹².

3. לצאת ידי שמים - פשרה

כבר נתפרש בירושלמי ונפסק בראשונים ובאחרונים¹¹³ שאין חיוב לצאת ידי שמים בקנסות. אמנם 'ספר החינוך'¹¹⁴ כתב שיש חיוב לצאת ידי שמים, אלא ש'מנחת חינוך' ביאר שכוונתו רק לקנס של חצי נזק בלבד. באחרונים מצאנו חידושי הלכות. 'ערוך השלחן' כתב¹¹⁵: 'המזיק יחוש לעצמו לצאת ידי שמים ולקיים כל תשלומי קנסות שחייבה התורה ואשר חייבו רבותינו הקדושים בעלי המשנה והגמרא והגאונים'. וייתכן שמסתמך על 'החינוך'. בספר 'ישועות ישראל'¹¹⁶ נכתב שבקנסות דרבנן יש חיוב לצאת ידי שמים, ואולי כוונתו למה שנתבאר לעיל.

108. רי"ף, ב"ק ל ע"ב בדפי הרי"ף.

109. רמב"ם, הל' סנהדרין פ"ה הי"ז.

110. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' ה.

111. מרדכי, גיטין סי' שפד.

112. סמ"ע, סי' א ס"ק כ.

113. כתובות פ"ג ה"י, מובא בתוספות, כתובות לג ע"ב, ד"ה לאו; רשב"א, כתובות מא ע"ב; קידושין כד ע"ב, והוכרע בקצות החושן, סי' א, ס"ק ז, וראה מה שהאריך בסוגיה זו ידידי הרב אריה כץ, חמדת הארץ ה, עמ' 44 ואילך.

114. ספר החינוך, מצווה נא.

115. ערוה"ש, חו"מ סי' א סעי' יג.

116. ישועות ישראל, סי' א ס"ק ג.

לגבי דיני ממונות שאינם קנסות, ואין דנים בהם בזמן הזה היות ואינם מצויים או אין בהם חסרון כיס, בוודאי שיש חיוב לצאת ידי שמים. על כן יש בכך בסיס לדיון בבית דין, ולפשרה.¹¹⁷

4. קבלת דיינים

הפוסקים הכריעו שמועילה קבלת בעלי הדין, לכל דבר שאין דנים אותו בזמן הזה והוא מוגדר 'ממון'. אמנם הסתפקו האם תועיל קבלת בעלי הדין לקנסות¹¹⁸. ראה הכרעת 'ערוך השלח'¹¹⁹, שקבלה מועילה גם לקנסות.

5. תפיסה

נושא שדורש הרחבה הוא דיני תפיסה, ובעז"ה יורחב במאמר אחר. בכל מקרה צריך לבדוק את חוקיות המעשים ולוודא שאין בהם עברה פלילית.

6. קנס

יש לבית הדין סמכות גם לקנוס ולדון שלא על פי הדין בעת הצורך, כך כותב הרמב"ם¹²⁰:
כל אלו הדברים לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים.

ועוד, המלכות מחויבת לפעול לענישת פושעים ולהרתעתם, שאם לא כן 'איש את רעהו חיים בלעו'. על כן יש לומר שהעובדה שאין דנים קנסות נוגעת רק בנוגע להיבט של יישום העונשים המפורשים בתורה לעברות השונות. כמו כן ראוי להדגיש את דברי 'ערוך השלח'¹²¹, שגם במקום שאין דנים וגובים תשלום, עדיין 'כופין לבעל השור שיבער את המזיק'. כלומר יש חובה לבית הדין לדון ולדאוג שלא יתאפשרו נזקים נוספים בהמשך.

סיכום

אמצעים רבים עומדים בפני בית הדין גם בתחומים שבהם חסרה סמכות. בין האמצעים חיוב מכוח פשרה במקרה של חיוב לצאת ידי שמים, קנס, קבלה מרצון. אמצעים נוספים שהוכרו וביניהם נידוי, תפיסה וז' טובי העיר, מעשיים פחות. על הדיין לשים לב מהו יסוד החיוב - ממון או קנס, מהתורה או מדרבנן, וגם לכך יש השפעה על יכולתו לדון בו, כמפורט במאמר.

117. ראה מאמר שפרסמנו ב'אמונת עתיך' 101, עמ' 120, בעניין חיוב לצאת ידי שמים.

118. שער משפט, סי' א ס"ק א.

119. ערוה"ש, חו"מ סי' א סעי' יג.

120. רמב"ם, הל' סנהדרין פכ"ד ה"י.

121. ערוה"ש, חו"מ סי' א ס"ק ג.